

A lilatönkű pereszke

VASAS GIZELLA

A gombaszerető emberek immár a tizedik alkalommal választották meg öt kijelölt gombafaj közül 2016-os év gombáját. Szoros verseny alakult ki a világító tölcsérgomba és a lilatönkű pereszke között, végül az utóbbi faj került ki győztesen. Az eredményt – mint minden évben – a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Gombász Szakkörében hirdették ki.

A lilatönkű pereszke igen népszerű faj hazánkban a gombakedvelők körében, hiszen termőestei gyakran feltűnően nagyok, könnyen felismerhetőek, és az ősz vége felé tömegesen jelenhetnek meg az ország egyes meszes talajú, füves területein. A gombászok nagy öröme, e kiváló ízű gombából egyes években néha nagyobb zsákmányra is szert lehet tenni. Akinek azonban nincs lehetősége vagy szerencséje lilatönkű pereszkét gyűjteni, késő ősszel biztosan beszerezheti a gombát a nagyobb hazai piacokon is.

Nem beszéltünk össze a németekkel

Meglepő módon, 2016-ra a Német Mikológiai Társaság (Deutsche Gesellschaft für Mykologie) szintén a lilatönkű pereszkét választotta az év gombájának, de egészen más szempontok alapján, mint mi. Németországban ugyanis az év gombájának kiválasztása mindig a gombavédelmet szolgálja. A cím odaítélésakor nem a kulináris élvezetek vezérlik a szavazókat, hanem hogy felhívják az emberek figyelmét egy-egy visszaszorulóban levő gombafajra. A Német Mikológiai Társaság kifejezetten kéri a gombászokat, ha gyűjtőtújaik során találkoznak a lilatönkű pereszkevel, akkor a gombát ne szedjék le, hanem fényképezzék le, és a fotót a lelőhely pontos GPS koordinátaival együtt juttassák el a társasághoz, hogy feltérképezhessék a még meglévő termőhelyeket. Németországban a régebben gyakori gombának számító lilatönkű pereszke mára veszélyeztetetté vált, sőt több ismert termőhelyéről már teljesen el is tűnt. A faj németországi visszaszorulásának egyik oka az, hogy az intenzív mezőgazdasági tevékenység miatt a faj elvesztette élőhelyének jelentős részét. A külterjes állattartás megszüntetése miatt nem legeltetnek, a lilatönkű pereszke termőhelyét szántókká alakítják át, sőt a helyzetet tovább rontja, hogy a még meglévő élőhelyeire az intenzív állattartásból

Lilatönkű pereszke (Locsmándi Csaba felvételei)

nagy mennyiségű trágyát hordanak ki. A lilatönkű pereszke szaprotróf faj, de a túltrágyázott talajt nem kedveli.

Magyarországon szerencsére még jelentős mennyiségű bázikus vagy semleges kémhatású, többé-kevésbé legeltetett füves puszta található, tehát a lilatönkű pereszke termőhelye egyelőre még nincs olyan veszélyben, mint Németországban, azonban helyenként már nálunk is megfigyelhető a gomba visszaszorulása. Hazánk egyes területein, például Békéscsaba környékén, ahol még 10

évvél ezelőtt, ősszel hatalmas tömegben termett a lilatönkű pereszke, néhány éve jelentősen csökkent a termőestek száma.

A lilatönkű pereszke rendszertani besorolásának alakulása

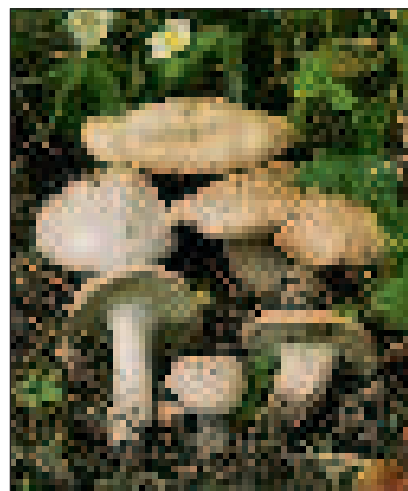
A lilatönkű pereszke (*Lepista personata* (Fr.) Cooke) a bazidiomycos gombák (*Basidiomycota*) törzsébe, a csiperkefélék (*Agaricomycetes*) osztályába, a csiperkefélék (*Agaricales*) rendjébe és a pereszkefélék (*Tricholomataceae*) családjába tartozik.

A fajt 1818-ban *Agaricus personatus* néven a svéd mikológus, *Elias Magnus Fries* írta le. A csiperke (*Agaricus*) nemzetségnév nem meglepő, hiszen abban az időben a legtöbb lemezes gombát a csiperke (*Agaricus*) genuszba sorolták. Az egyik pereszke (*Lepista*) nemzetségbe *Cooke* tette át 1871-ben, és bár közel száz év múlva, 1960-ban az angol *P. D. Orton* a faj nevét *Lepista saeva*-ra változtatta, mégis a prioritás miatt jelenleg a *Lepista personata* (Fr.) Cooke az érvényes latin fajnév.

A lilatönkű pereszke morfológiai tulajdonságai

A kalap 5–20 cm széles; domború, majd idővel ellaposodik, idősen közepe gyakran benyomott; széle sokáig begöngyölt marad, majd kiegyenesedik, végül kissé fel is

Májusi pereszke

Lila pereszke

hajolhat és hullámossá válhat; bőre krémszínű, halványzürkés, vagy bézs, idősen, nedvesen halvány szürkésbarnás is lehet; felülete mindig csupasz marad.

A lemezek szélesen vagy kis foggal a tönkhöz nőttek, de lehetnek csaknem szabadok is; többé-kevésbé sűrűn állók, gyakran megfigyelhetünk a kalap pereme felé köztes lemezeket is, amelyek nem érik el a kalap szélét; fiatalon csaknem fehéresek, majd idővel bőrszínűekké, halványzürkésékké válnak, gyakran világos rózsaszínű árnyalattal.

A tönk rövid, vastos, 3–7 cm hosszú, 1,5–3 cm széles; hengeres, de alja gyakran bunkószerűen megvastagodik; többé-kevésbé ibolyáslila színű, de idősebbé gyakran halványbarnásra kifakulhat; felülete szálas, pikkelyes.

A hús vastag; a kalapban puha, fehéres; a tönkben szálas, rostos, fiatalon a bőr alatt lilás, idősebbé azonban az ibolyás szín eltűnik, és szürkésé válik; kellemes illatú és jóízű.

A spórák elliptikusak, 6–8x4–5µm nagyságúak; felületük apró tüskékkel díszített. A spórapor sárgásbarna színű rózsás árnyalattal.

Elsősorban fátlan, füves területeken fejlődik termőtestet, erdőben csak nagyon ritkán lehet vele találkozni. Fő termőhelyei a rétek, a kaszálók, a legelők, a pusztai és a felszáraz gyepek, a borókás területek, az erdőszélek, de előjöhethet gyümölcsösökben, továbbá kertekben, parkokban, temetőben, sőt fasorok mentén is. A gombának a termőtestképzéshez hideghatásra van szüksége, ezért a fő termésidője októbertől decemberig tart, de melegebb téli időszakokban, januárban és februárban is előjöhethet, és csak az erősebb fagyok vetnek véget a terméshullámnak. Egy-egy alkalommal még kora tavaszi termőtestképzést is megfigyeltek. A lilatönkű pereszke bázikus vagy semleges kémhatású, ásványi anyagokban gazdag, de tápanyagban szegény talajt kedvel. Ellentétben a mezei szegfűgombával (*Marasmius oreades*) és a kerti csiperkével (*Agaricus campestris*), a lilatönkű pereszke nem szereti az erősen trágyázott területeket, a rendszeresen és intenzíven trágyázott helyekről hamar eltűnik. Az év gombája ritkán fordul elő egyenként, többnyire boszorkánykörökben

vagy kisebb csoportokban terem.

Európára nézve endemikus faj, vagyis csak itt fordul elő, de ezen a kontinensen sem található meg minden országban. Finnországból és Fehér-oroszországból eddig még nem került elő. Észak-Németországban pedig mindig is ritka fajnak számított Dél-Németországgal ellentétben,

de az intenzív mezőgazdasági tevékenység következtében ott is visszaszorulóban van. Hazánkban különösen az Alföldön gyakori gombafaj.

A lilatönkű pereszke jóízű, ehető, árusítható gombafaj, de jó alaposan át kell sütni, főzni, mert egyes embereknél gyomorpanaszokat okozhat. Megfigyelték, hogy a nyers vagy a nem megfelelően hőkezelt gomba elfogyasztása allergiás tüneteket válthat ki, sőt egyes, a lilatönkű pereszkére érzékeny személyeknél még jól átsütve is felléphetnek panaszok.

A lilatönkű pereszkéhez hasonló gombafajok

Nehéz a lilatönkű pereszket mérges gombafajjal összetéveszteni, mérgező gombapárja nincs, de több ehető pereszke, elsősorban *Lepista* faj hasonlíthat hozzá, különösen idősebb állapotban, amikor a lilás tönk gyakran kifakul.

A lilatönkű pereszkével azonos termőhelyen, sokszor egymás mellett nő az általában kisebb termőtestű, és gyakran csoportos megjelenésű márványos pereszke (*Lepista panaeolus*), amelynek vízfoltos kalapja többnyire hasonló színű és formájú, de tönkje még fiatalon sem lilás, és húsának szaga is eltérő, gyengén lisztszerű vagy sokszor kellemetlen.

Az erdőben növekvő fajok közül több hasonló megjelenésű gombával találkozhatunk, de egyikre sem jellemző, hogy csak a tönkje lila színű. A lila pereszke (*Lepista nuda*) egész termőteste ibolyás, a halványlila pereszke (*Lepista glaucocana*) pedig szintén egységesen lilás színű gomba, de nagyon világos árnyalatú. Az illatos pereszke (*Lepista irina*) termőteste egyáltalán nem lila, hanem bőrszínű, okkeres, húsbarnás, viszont intenzív virágitillatot áraszt.

Gyakran erdőn kívül, sokszor bolygatott, ruderális talajon nő a szürkéslila pereszke (*Lepista sordida*), amelynek kalapja és a lemezei is ibolyás színűek, termőteste a lilatönkű pereszkénél kisebb és vékonyabb.

Érdemes még megemlíteni két, nem a *Lepista* nemzetségbe tartozó, de füves termőhelyen növekvő gombafajt, bár egyikük termőteste sem lilás árnyalatú. Az egyik a krém- vagy bőrszínű, okkersárgás, nedvesen sötétebb termőtestű, tipikus tavaszi faj (bár nagyon ritkán szeptemberben is előjöhethet), ez a májusi pereszke (*Calocybe gambosa*), amely megtörve jellegzetes, erős lisztszagot áraszt. A másik, egy védtett, visszaszorulóban levő sztyeppfajunk, a tejpereszke (*Leucopaxillus lepistoides*), amelyik fiatalon teljesen hófehér színű, de idősebb korban termőteste gyakran kékeszöldes árnyalatú lesz. Utóbbi fajnak a termésidője is más, sohasem a késő őszi, esetleg az enyhe tél vagy a kora tavasz, hanem mindig nyáron nő. ◆

A lilatönkű pereszke legfontosabb szinoním elnevezései a mikológiai szakirodalomban

Agaricus anserinus (Fr.) Eeden (1893)
Agaricus personatus var. *bicolor* Fr. (1818)
Clitocybe saeva (Fr.) H.E. Bigelow & A.H. Sm. (1969)
Lepista saeva var. *anserina* (Fr.) Kalamees & A.I. Ivanov (1992)
Rhodopaxillus personatus (Fr.) Singer (1943)
Rhodopaxillus saevus (Fr.) Maire (1913)
Tricholoma anserinum (Fr.) Sacc. (1895)
Tricholoma personatum (Fr.) P. Kumm. (1871)
Tricholoma personatum var. *saevum* (Fr.) Dumée (1905)
Tricholoma saevum (Fr.) Gillet (1920)